

УДК 330.341.2;330.564.2

К. Г. ГУБІН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
e-mail: Hubin@ukr.net.
ORCID ID: 0000-0002-6914-0971

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНСЬКІЙ СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ¹

Охарактеризовано головні перешкоди розвитку правової економіки в українській системі формування доходів. Висвітлено економічні та правові засади формування правової економіки у сфері доходів населення. Обґрунтовано необхідність комплексного економіко-правового підходу до розвитку правової економіки у сфері доходів.

Ключові слова: розвиток конкурентного ладу, відокремлення бізнесу від влади, конституційна економіка, правова економіка, боротьба з корупцією, формування доходів населення.

JEL Classification: P21, H00, K00.

Постановка проблеми. Проблеми та суперечності, що вже два десятиріччя накопичуються у сфері доходів населення в Україні, особливо загострилися у 2014–2015 рр. Реформи останніх років не покращили ситуації. Комплексна природа кризи сфери доходів населення вимагає комплексного, економіко-правового підходу до її вирішення. В цьому контексті концепція правової економіки надає корисний інструмент аналізу, який дозволяє підійти до по-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326)

шуку шляхів покращення ситуації у сфері доходів українців, зважаючи як на економічний, так і на правовий аспект проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток концепції конституційної економіки значною мірою пов'язаний з ім'ям Дж. Б'юкенена [1]. Свій внесок у розвиток теорії конституційної економіки здійснили Ф. Фаріна [2, с. 184–222], Л. Хауве [2, с. 223–238], Н. Бергрєн [3], В. Блок та Т. ДіЛоренцо [4]. Концепція конституційної економіки цілком обґрунтовано приділяє увагу економічній ефективності права, проте проблема здійснення економічної діяльності відповідно до правових вимог залишається на другому плані. Порівняно з нею концепція правової економіки має розглядати спрямування діяльності з формування доходів у законні межі та створення правової бази формування доходів населення, здатної сприяти ефективному функціонуванню та розвитку цієї сфери, як два рівнозначні аспекти проблеми розвитку правової економіки в Україні.

Теорію конституційної економіки та проблематику її розвитку на базі трансформаційної системи розробляють Г. М. Андрєєва [5], П. Д. Баренбойм [6], С. Ю. Данилов [7], П. О. Добродумов [8], О. В. Скупінський [9], а також Г. А. Гаджієв, В. І. Лафитський, В. О. Мау, А. В. Захаров, В. Д. Мазаєв, Д. В. Кравченко [10]. Незважаючи на широке коло розглянутих проблем, питання розвитку правової економіки у системі формування доходів не розкриті.

Економічні проблеми формування та регулювання доходів населення в Україні розглядаються у роботах [11–13], проте окремо від правового аспекту. Натомість лише комплексний економіко-правовий підхід здатний розплутати складний клубок суперечностей у цій сфері.

Формулювання цілей. Мета статті — розкрити економіко-правові засади розвитку правової економіки в українській системі формування доходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великі очікування від результатів реформ, що мали б здійснюватися в останні два роки, різко контрастують із нещодавнім зверненням міністрів закордонних справ Німеччини і Франції, Франка-Вальтера Штайнмаєра і Жана-Марка Еро, до української влади у статті «Київ має діяти!» [14]. Вони закликають до негайних реформ і рішучої боротьби з корупцією. Подібні заклики для України не є новими, проте офіційний статус авторів статті свідчить, що за два роки здійснено настільки мало реальних перетворень, що це викликає помітне занепокоєння західних партнерів України. Зволікання з реформами навіть може видатись дивним, зважаючи на рівень суспільної уваги до діяльності влади та потужний запит з боку суспільства та західних партнерів на трансформацію України у бік правової держави з ринковою економікою.

Проте більш глибокий аналіз свідчить, що млявість реформ обумовлена об'єктивними чинниками. І тому розбудова правової економіки в українській системі формування доходів можлива лише на основі подолання глибинних перешкод, головною з яких є система неформальної взаємодії влади та бізнесу, що протягом 25 років поступово та ретельно вибудовувалася в Україні. Одним із аспектів цієї системи є поширеність корупції, другим — нездатність бізнесу конкурувати ринковими методами (штучно породжена домінуванням неринкових методів конкуренції). Остання проблема може бути вирішена, проте не швидко та через болісні механізми санації ринкового середовища. Тому ті підприємці, що сьогодні виграють від неформальної взаємодії із владою, а також корумповані політики та чиновники зацікавлені у збереженні status quo, що гарантує їм одержання високих доходів.

З іншого боку, є підприємці (переважно дрібні та середні), які зацікавлені у ринкових «правилах гри» на внутрішньому ринку. Є основна частина суспільства та частина політиків і держслужбовців, які воліють розбудови в Україні правової держави. Проте вони поки що не мають достатнього впливу на розвиток сфери доходів населення.

Використовуючи замість концепції конституційної економіки концепцію правової економіки, можна зрозуміти, що нам потрібно не лише створити правову базу формування та регулювання доходів населення, здатну сприяти ефективному функціонуванню та розвитку цієї сфери, але й підпорядкувати процеси формування та регулювання доходів населення законним «правилам гри».

Інший аспект, який слід враховувати, — тісний зв'язок правових та економічних складових проблеми. Якщо, наприклад, політики-реформатори зажавають прийняти закон, що заважає незаконній економічній діяльності корумпованих політиків чи чиновників або фінансово-промислових груп, заради збереження тіньових доходів може бути заблоковано прийняття цього закону, або до нього будуть внесені такі правки, що фактично вихолощують новаторський зміст та залишають все на своїх місцях. Тобто економічні інтереси політико-економічної еліти можуть ставати на перешкоді удосконаленню законодавства.

З іншого боку, розвиток перспективних видів економічної діяльності може обмежуватися чи блокуватися існуючим законодавством. А зміна законодавства нерідко неможлива без урахування інтересів певних корупціонерів чи потужних фінансово-промислових груп.

Це виглядає як замкнене коло, проте така система може бути змінена під зовнішнім тиском з боку інститутів громадянського суспільства та західних донорів України. Але реформи мають бути комплексними, охоплювати як економічний, так і правовий виміри системи формування доходів населення.

Вибудувана в розвинених країнах Заходу правова економіка надає нам орієнтир, проте слід усвідомлювати, що шлях буде довгим і не намагатися «перестрибнути декілька сходинок». Серед нагальних реформ економічного аспекту системи формування доходів населення слід відзначити такі.

Загальною основою реформ має стати розвиток конкурентного ладу. За умови домінування ринкових методів конкуренції корумповані чиновники стають не потрібними підприємцям. Витрати на хабарі втрачають рентабельність, коли чиновник не здатен забезпечити підприємцю дієвих конкурентних переваг.

Інший базовий захід — скорочення сфер економіки, які є каталізаторами корупційних відносин влади та бізнесу. Потрібна детінізація некримінальної економічної діяльності, зважена легалізація деяких видів тіньової діяльності (зокрема, проституції та ігрового бізнесу).

Необхідно прибрати величезну спокусу для корупціонерів у вигляді державних підприємств. Економічно привабливі об'єкти доцільно передати в управління іноземним компаніям (з перспективою приватизації, коли їх ринкова вартість зростає). Інші — приватизувати, бо вони фактично слугують інструментом розкрадання бюджетних коштів.

Державні закупівлі слід по можливості передати у ведення відповідних міжнародних організацій. Решта закупівель мають відбуватися на основі електронних торгів за максимально прозорою схемою.

Відповідно до загальної логіки запропонованих перетворень потрібно запровадити вільний продаж та купівлю земель сільськогосподарського призначення та сформувавши легальний ринок землі, адже сьогодні ця сфера генерує багато корупційних відносин. Проте недоцільно це робити, поки ринкова вартість сільськогосподарських земель залишатиметься низькою через низькі доходи від землі. Тому у цьому сегменті головна відповідальність покладається на правовий аспект. Необхідно створити прозору та ефективну систему правових засад використання землі, здатну нівелювати корупційні ризики; а також ефективну систему контролю за дотриманням законодавства у цій сфері. Зазначене стосується і надкористування — корупційна рента у цій сфері має бути подолана правовою складовою, а не економічною (приватизація та вільна купівля-продаж надр недоцільні).

До найважливіших базових економічних засад розвитку правової економіки в українській системі формування доходів слід віднести дерегуляцію економіки. Адже втрата чиновниками важелів впливу означає втрату підстав для отримання ними корупційних доходів. Безумовно, повна відсутність регулювання економіки неможлива, тому необхідно переходити до автоматично діючих регуляторів та позбавлятися дискреційного регулювання. Адже

суб'єктивні рішення — чудова основа для корупції. Дискреційна влада може залишитися в обмеженого кола чиновників вищого та середнього рівня, діяльність яких має ретельно контролюватися.

Зважаючи на низький середній рівень зарплат, необхідно збільшити зарплати держслужбовцям (паралельно зі скороченням їх кількості на основі обмеження регулятивних функцій держави). Також слід збільшити фінансування політичних партій з держбюджету, аби знизити їх залежність від олігархів.

Не менш важливими є правові засади розвитку правової економіки у сфері доходів, серед яких слід відзначити створення нормативно-правової бази контролю доходів, статків та видатків держслужбовців, політиків та пов'язаних із ними осіб. Потрібен тотальний контроль доходів та видатків, а також суворавідповідальність за порушення у цій сфері.

Вкрай складним є питання кадрового оновлення правоохоронних органів. Адже проста переатестація силами старих кадрів переважно призводить до збереження на посадах тих, хто працював у системі. Водночас радикальний варіант звільнення всіх працівників правоохоронних органів позбавляє країну кваліфікованих кадрів та паралізує правоохоронну систему. Компромісом можна вважати переатестацію силами сторонніх спеціально створених органів з акцентом уваги на ознаки корупційної діяльності (зокрема, надмірні статки та видатки, включаючи всіх пов'язаних осіб). До роботи цих органів слід залучати представників громадськості та українців, що є громадянами країн Заходу. Доходи та видатки останніх є об'єктом контролю не лише в Україні, але і в країнах з правовою економікою, тому їм складніше вступати у корупційні відносини.

Дуже важливим є створення та початок ефективної діяльності нових антикорупційних органів. Проте без реформування старих правоохоронних структур ефективність діяльності нових може виявитися низькою. Наприклад, національне антикорупційне бюро здатне зібрати докази корупційної діяльності, але засудити особу може лише суд. Якщо суд буде корумпований, чиновник зможе уникнути покарання і праця антикорупційного бюро виявиться марною.

У цьому контексті постає питання створення міжнародного антикорупційного трибуналу. Такий суд міг би бути корисним для розгляду справ не лише суддів, що підозрюються у злочинах, але і корупціонерів вищого та середнього рівня, адже вони можуть спробувати підкупити звичайний суд. Також антикорупційний трибунал можна було б використовувати для апеляції, якщо український суд виніс рішення на користь підозрюваного у корупції.

Не складно побачити, що зазначені економічні та правові засади розвитку правової економіки в українській системі формування доходів тісно пов'язані.

Адже юридичне закріплення «правил гри» активізує діяльність людей у відповідній галузі, бо знижує видатки на специфікацію прав власності, скорочує трансакційні витрати та посилює економічні стимули. Водночас за наявності економічного змісту система норм права наповнюється діяльністю.

Зокрема, удосконалення законодавства та підвищення ефективності роботи правоохоронних органів примушують переорієнтувати економічну діяльність у законні межі, скорочують протизаконну взаємодію бізнесу та влади, зменшують рівень корупції. З іншого боку, дерегуляція економіки, скорочення дискреційної влади та зменшення сфер економічної діяльності, які сприяють розвитку корупційних відносин влади та бізнесу, позбавляють корупціонерів корупційної ренти, та, відповідно, — фінансових можливостей впливу на формування нормативно-правової бази і діяльність працівників правоохоронних органів.

Таким чином, Україні потрібен комплексний економіко-правовий підхід до розвитку правової економіки у сфері доходів населення.

Висновки. Незважаючи на спроби проведення реформ, темпи розбудови правової економіки і досі є низькими через збереження старих неринкових та корупційних механізмів формування доходів населення. Необхідно створити умови, за яких ці механізми будуть не вигідними та дуже ризикованими, тобто змінити економіко-правові механізми утворення доходів.

Серед економічних засад розвитку правової економіки в українській системі формування доходів слід відзначити: розвиток конкурентного ладу; скорочення сфер економіки, що сприяють розвитку корупційних відносин влади та бізнесу; дерегуляцію економіки; скорочення дискреційної влади; підвищення зарплат держслужбовців та збільшення фінансування політичних партій з держбюджету.

Не менш важливі правові засади розвитку правової економіки у сфері доходів: формування нормативно-правової бази тотального контролю доходів, статків та видатків держслужбовців, політиків та пов'язаних із ними осіб; створення та початок ефективної діяльності нових антикорупційних органів; радикальне кадрове оновлення існуючих правоохоронних та судових органів та ін. На першому етапі реформ може бути корисним створення міжнародного антикорупційного трибуналу.

Такі реформи не вигідні частині олігархів, політиків та держслужбовців і тому потребують тиску з боку громадянського суспільства та західних партнерів України.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розвиток правової економіки у сфері оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Buchanan J. M. The Domain of Constitutional Economics / J. M. Buchanan // Constitutional Political Economy. – 1990. – Vol. 1. – No. 1. – P. 1–18.
2. The Elgar Companion to Law and Economics / Edited by Jürgen G. Backhaus. – Second Edition. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Limited, 2005. – 784 p.
3. Berggren N. Essays in constitutional economics : Dissertation for the Doctor's Degree in Economics / N. Berggren. – Stockholm : Economic Research Institute, Stockholm School of Economics, 1997. – 110 p.
4. Block W. Constitutional Economics and The Calculus of Consent / Walter Block, Thomas DiLorenzo // Journal of Libertarian Studies. – 2001. – Vol. 15. – No. 3. – P. 37–56.
5. Андреева Г. Н. Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации : монография / Г. Н. Андреева. – М. : Норма, 2009. – 368 с.
6. Баренбойм П. Д. Философия права и Конституционная экономика // Очерки конституционной экономики. – М. : Юстицинформ, 2009. – С. 232–275.
7. Данилов С. Ю. Конституционная экономика в зарубежных странах : учебное пособие / С. Ю. Данилов. – М. : Изд дом ГУ ВШЭ, 2008. – 145 с.
8. Добродумов П. О. Конституційна економіка як об'єкт дослідження / П. О. Добродумов // Прав. вісн. Укр. акад. банків. справи. – Суми, 2010. – № 1 (3). – С. 18–23.
9. Скупінський О. В. Конституційна економіка: поняття та перспективи для України [Електронний ресурс] / О. В. Скупінський // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 909–914. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf>.
10. Конституционная экономика / Г. А. Гаджиев, П. Д. Баренбойм, В. И. Лафитский и др. ; отв. ред. Г. А. Гаджиев. – М. : Юстицинформ, 2010. – 256 с.
11. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. / за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.
12. Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. – 850 с. – Депоновано у ДНТБ України 24.09.2013 №43-Ук 2013.
13. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К. : Сочінський, 2015. – 244 с.
14. Steinmeier, F. W. Kiew muss handeln [Електронний ресурс] / Frank-Walter Steinmeier, Jean-Marc Ayrault // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/gastbeitrag-kiew-muss-handeln-14083020.html>.

REFERENCES

1. Buchanan J. M. (1990). The Domain of Constitutional Economics. Constitutional Political Economy. 1(1).
2. Backhaus J. G. (2005). The Elgar companion to law and economics. Cheltenham, England: Edward Elgar Publishing Limited.

3. Berggren N. (1997). Essays in constitutional economics. Stockholm, Sweden: Economic Research Institute, Stockholm School of Economics.
4. Block, W., DiLorenzo, T. J. (2001). Constitutional Economics and The Calculus of Consent. *Journal of Libertarian Studies*. 15 (3).
5. Andreeva G. N. (2009). Institut sobstvennosti v konstitutsiyah zarubezhnyih stran i Konstitutsii Rossiyskoy Federatsii. М.
6. Barenboym P. D. (2009). Filosofiya prava i Konstitutsionnaya ekonomika. In G. A. Gadzhiev (Ed.), *Ocherki konstitutsionnoy ekonomiki* (pp. 232-275). М.
7. Danilov S. Yu. (2008). Konstitutsionnaya ekonomika v zarubezhnyih stranah. М.
8. Dobrodumov P. O. (2010). Konstytutsiina ekonomika yak ob'ekt doslidzhennia. *Pravovyi visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*.
9. Skupinskyi O. V. (2011). Konstytutsiina ekonomika: poniattia ta perspektyvy dlia Ukrainy. *Forum prava*, (1), 909–914. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf>.
10. Gadzhiev, G. A., Barenboym, P. D., Lafitskiy, V. I. (2010). Konstitutsionnaya ekonomika. М.
11. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Kamins'ka, T. M. (2010). Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyi analiz. Kh.
12. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Kamins'ka, T. M. (2013). Bezpeka liudskoho rozvytku v pravovii, sotsialnii derzhavi. Retrieved from: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4595/1/Shevchenko_Bezpeka_2013.pdf.
13. Makarova O. V. (2015). Sotsialna polityka v Ukraini. K.
14. Steinmeier, F. W., Ayrault, J. M. Kiew muss handeln. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Retrieved from: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/gastbeitrag-kiew-muss-handeln-14083020.html>.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015.

К. Г. ГУБИН

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНСКОЙ СИСТЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ

Охарактеризованы главные препятствия на пути к развитию правовой экономики в украинской системе формирования доходов. Освещены экономические и правовые основы формирования правовой экономики в сфере доходов населения. Обоснована необходимость комплексного экономико-правового подхода к развитию правовой экономики в сфере доходов.

Ключевые слова: развитие конкурентного порядка, отделение бизнеса от власти, конституционная экономика, правовая экономика, борьба с коррупцией, формирование доходов населения.

K. H. HUBIN

PhD., associate professor, associate professor of the Economic Theory Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**ECONOMIC AND LEGAL FRAMEWORKS
OF DEVELOPMENT OF A LEGAL ECONOMY
IN THE UKRAINIAN SYSTEM OF INCOME FORMATION**

Problem setting. Problems and contradictions in the area of population incomes in Ukraine require a complex economic and legal approach to settling these matters.

Recent research and publications analysis. Scientific papers of J. Buchanan, F. Farina, N. Berggren, W. Block, T. DiLorenzo, etc., are dedicated to research of development of a constitutional economy concept. H. M. Andreieva, P. D. Barenboim, H. A. Hadzhyiev, S. Yu. Danylov, P. O. Dobrodumov, A. V. Zakharov, V. D. Mazaiev, V. O. Mau, O. V. Skupinskyi have significantly contributed to development of the constitutional economy theory. Nevertheless, a matter of development of the legal economy in the Ukrainian system of income formation has not been settled.

Paper objective. The article objective is to indicate the economic and legal frameworks of development of the legal economy in the Ukrainian system of income formation.

Paper main body. The economic frameworks of the legal economy in the Ukrainian system of income formation are as follows: competitive environment development; reduction of economic areas conducing to corruptive relations between business and state; deregulation of the economy; reduction of discretionary powers; growth of governmental officials' salaries; increase of financing political parties from the state budget. The legal frameworks of development of the legal economy in the area of earning income include: formation of the normative and legal basis of total controlling incomes, property, and expenditures of governmental officials, politicians, and affiliated persons; formation and initiation of the effective activity of new anti-corruption bodies; radical renovation of staffs of the current law enforcement and court bodies. At the first phase of reforms, it would be useful to found an international anti-corruption tribunal.

Conclusions of the research. To develop the legal economy in the Ukrainian system of income formation, it would be appropriate to change economic and legal mechanisms of income formation. Such reforms require a pressure on the part of the civil society and western partners of Ukraine.

Short Abstract for an article

Abstract. The article characterizes the main obstacle for development of the legal economy in the Ukrainian system of income formation. The author indicates the economic and legal frameworks of development of the legal economy in the system of income formation. The author substantiates necessity of a complex economic and legal approach to development of the legal economy in the area of earning income.

Key words: competitive environment development, separation of business and state, constitutional economy, legal economy, fighting corruption, population income formation.